

PARTICIPAREA LA EXAMINAREA CAUZEI CIVILE: DREPT SAU OBLIGAȚIE?

Vitalie MOSCALCIUC,
doctorand, lector
universitar

SUMAR

Prezența părților la examinarea cauzelor civile constituie un subiect de discuții doctrinare, dar și legale îndelungate, fiind abordări și poziții diametral opuse, inclusiv la nivelul legislațiilor naționale.

Totuși, participarea la examinarea cauzelor civile este un drept al părților sau o veritabilă obligație legală?

În cadrul prezentei lucrări vom încerca să oferim un răspuns la această întrebare, argumentând poziția prin prisma conceptelor de drept și obligație subiectivă, precum și prin coliziunea principiilor contradictorialității și disponibilității.

Cuvinte-cheie: *participarea la examinarea cauzei, părțile la proces, drepturi și obligații subiective, principiul contradictorialității, principiul disponibilității, instanța de judecată, proces civil.*

Participarea părților la examinarea cauzelor civile a constituit mereu subiectul discuțiilor doctrinare. Astfel, savanții discută contradictoriu la subiectul necesității prezenței părților la proces. Primul grup de autori, printre care și O. Briulov, E.V. Vasikovski, K.N. Annenikov, A.A. Bugaevski consideră participarea părților la examinarea cauzei ca fiind un drept exclusiv al părților și nicidecum o obligație.

O.V. Ivanov scria că reclamantul și pârâtul pot să apară în ședință, dar pot și să nu apară – acesta este dreptul lor [15, p.58].

Cel de-al doilea grup de autori, din care fac parte A.M. Rumeașev, M. S. Șakarean, A.A. Melnikov, văd în participarea părților la examinarea cauzei o veritabilă obligație legală.

A.M. Rumeașev consideră că înfățișarea părților este o obligație, dar această obligație nu poate fi necondiționată. Interesul public, principiile stabilirii adevărului și celerității examinării cauzei impun

PARTICIPATION IN CIVIL TRIAL: RIGHT OR OBLIGATION?

SUMMARY

Participation in civil trial is a subject of long-standing doctrinal and legal discussions, with diametrically opposed approaches and positions, including at the level of national legislations.

However, is participation in civil trial a right of the parties, or a genuine legal obligation?

In the present article we will try to answer this question by arguing the position in terms of the concepts of subjective obligation and subjective right, as well as by the collision of the principles of contradictoriness and availability.

Key-words: *participation in civil trial, parties to the process, subjective rights and obligations, principle of contradictoriness, principle of availability, court, civil process.*

pârâtului „să răspundă chemării”, prin aceasta exprimându-se obligația înfățișării. Însă, în baza principiului contradictorialității și egalității în drepturi a participanților la proces, pârâtului i se oferă posibilitatea de a se apăra de la acțiunea înaintată, dar se va folosi pârâtul de această posibilitate sau nu - este decizia exclusivă a pârâtului. Astfel, atât reclamantul cât și pârâtul, în măsură egală, sunt obligați să vină în fața instanței, dar în același timp atât unul cât și altul pot și să nu vină; lipsa acestora nu trebuie să fie sancționată, însă nici examinarea cauzei nu trebuie întreruptă doar din motiv de neprezentare: prin aceasta exprimându-se obligativitatea înfățișării [19, p.19].

Ideea combinării atât a dreptului cât și a obligației într-o singură normă procesuală poate fi urmărită și în lucrările savanților procesualiști moderni. Astfel, M.S. Șakarean indică că în unele cazuri divizarea drepturilor și obligațiilor este pur convențională; comportamentul subiectului în unul și același raport juridic poate constitui, concomitent, atât un drept cât și o obligație [20, p.37-40].

A.A. Melnikov, criticând această poziție, menționează că, între drepturi și obligații procedurale ale părților și ale celorlalți participanți la proces, există o delimitare clară, determinată de caracterul acestor norme. Astfel, normele care oferă drepturi sunt norme dispozitive, iar normele care stabilesc obligații sunt norme imperative [17, p.44].

A.A. Melnikov formulează corect regula generală în baza căreia se face delimitarea dintre drepturile și obligațiile părților, totuși, în unele cazuri, comportamentul subiectului poate fi privit atât prin prisma unui drept cât și a unei obligații.

Această poziție poate fi argumentată, în primul rând, prin prevederile legii procedurale, care stabilește, spre exemplu, obligația probațiunii în art.118 alin.(1) CPC al RM [1]: „*Fiecare parte trebuie să dovedească circumstanțele pe care le invocă drept temei al pretențiilor și obiecțiilor sale, dacă legea nu dispune altfel*”. Examinând această normă legală, constatăm că obligația probațiunii nu poartă nici o sancțiune legală directă, iar fiecare parte este în drept să decidă ce probe să fie prezentate în susținerea poziției sale.

Un alt exemplu ar fi art.186 alin.(2) CPC al RM, în conformitate cu care „*depunerea referinței este obligatorie. În cazul nedepunerii ei în termenul stabilit de instanță, pricina este examinată în baza materialelor anexate la dosar*”. Și din nou suntem în prezența unei obligații nesuținute printr-o sancțiune, care constituie o obligație și, totodată, un drept al părții de a depune sau nu o referință la acțiunea înaintată.

Astfel, constatăm că una și aceeași situație procedurală poate să constituie atât un drept cât și o obligație. Desigur, aceasta este mai degrabă o excepție care nu vizează toate drepturile și obligațiile procedurale și nu pe toți subiecții implicați.

Urmează să clarificăm o întrebare importantă și necesară pentru prezentul studiu: înfățișarea părților este o obligație sau, totuși, un drept?

În teoria generală a dreptului este statornicită concepția conform căreia dreptul subiectiv constituie aptitudinea subiectului de drept de a avea o anumită conduită, de a pretinde celorlalte subiecte o anumită conduită, conformă cu împuternicirea sa, și de a recurge, la nevoie, la forța de constrângere a autorității publice pentru garantarea dreptului său [7, p.47]. După cum afirmă V.K. Babaiev, dreptul subiectiv reprezintă o conduită posibilă, adică realizarea acesteia depinzând întru totul de decizia subiectului împuternicit, de voința și dorința acestuia [10, p. 423].

Pe de altă parte, obligația subiectivă reprezintă îndatorirea subiectului pasiv de a avea o anumită conduită, corespunzătoare dreptului subiectiv corelativ, conduită care poate consta în a da, a face sau a nu face ceva și care, la nevoie, poate fi impusă prin forța coercitivă a statului [3, p.229]. Astfel, dacă dreptul subiectiv poate fi lăsat fără exercitare, atunci de executarea obligației subiective nu se poate refuza [10, p.424].

Analizând evoluția istorică a procedurilor juridice, constatăm că înfățișarea părților a suferit o modificare treptată. Astfel, încă în perioada Romei antice, chemarea în judecată și aducerea părții la proces era obligația reclamantului. El avea dreptul să folosească

orice mijloace, chiar și forța, dacă era cazul, putând fi ajutat de rude, prieteni sau de alte persoane. Citarea, în înțelesul vremurilor, se făcea prin rostirea formulei „in jus vocatio” sau „in jus te voco” (te-am chemat în fața magistratului). Acestei formule îi era dedicată tabla I din Legea celor XII table, iar după cum afirmă I.A. Pokrovski, acest drept și această formulă existau cu mult înaintea apariției Legii celor XII table, în care erau doar întărite și detaliate [18, p.61].

Sanționarea în caz de neprezentare a existat și la alte popoare. Astfel, în perioada Indiei antice, persoana chemată în fața magistratului, care se ascundea, refuza sau se eschiva să se prezinte, pierdea cauza peste o săptămână de la chemare, câștigul necondiționat fiind acordat părții adverse, persoana neprezentată fiind totodată supusă și la plata unei amenzi [9, p.446-447].

În prezent, legislația procesual-civilă a Republicii Moldova soluționează problema neprezentării participanților la proces în conformitate cu art. 206 CPC, care stabilește că lipsa reclamantului duce fie la scoaterea cererii de pe rol, fie la examinarea cauzei în lipsa reclamantului, dacă aceasta solicită pârâțul, iar în caz de absență a pârâțului, instanța examinează cauza în lipsa acestuia, pe când lipsa ambelor părți duce la amânarea procesului, iar neprezentarea repetată a ambelor părți duce la scoaterea cererii de pe rol.

Ca urmare, vedem că legiuitorul tratează lipsa uneia din părți ca un drept al acesteia de a participa sau nu la examinarea cauzei, iar neprezentarea părții duce la aplicarea prezumției exprimării tacite a voinței acestei părți de a fi examinată cauza în lipsa sa.

Totuși, există excepții de la regula generală, când legiuitorul, luând în considerație un interes superior voinței părților, impune necesitatea prezenței acestora.

Examinarea cauzelor cu participarea obligatorie a părților se va desfășura în pricinile privind încuviințarea adopției (art. 291 CPC), declararea capacității depline de exercițiu (art. 295 CPC), limitarea în capacitate de exercițiu sau declararea incapacității (art. 306 CPC), încuviințarea spitalizării forțate și a tratamentului forțat (art. 310 CPC), încuviințarea examenului psihiatric sau spitalizării în staționarul de psihiatrie (art. 315 CPC) și în alte cazuri prevăzute de lege.

Instanța de judecată este obligată, din oficiu sau la cerere, de a dispune căutarea pârâțului în acțiunile intentate în interesul statului, în pricinile de plată a pensiilor de întreținere, în pricinile de reparație a prejudiciului cauzat prin vătămare a integrității corporale, prin altă vătămare a sănătății ori prin deces, iar în cazurile prevăzute în art.109 alin. (2) CPC - la cererea persoanei interesate, după achitarea cheltuielilor de căutare [5].

Totuși, aprecierea prezenței părților ca fiind un drept al acestora nu este o practică universală, existând exemple din legislațiile străine care impun prezența părților la proces ca o obligație a acestora.

Astfel, art. 32, art. 34 din CPC al Republicii Estone stabilește, pentru cazurile de neprezentare a părților, sancțiuni destul de aspre sub formă de amendă cu aducerea silită a părții lipsă [13].

Art. 282 alin.(10) CPC al Republicii Belarus prevede aplicarea amenzilor procedurale părților și participanților la proces care nejustificat s-au eschivat de a se prezenta la citarea instanței [12].

Corectitudinea practicilor evidențiate mai sus este discutabilă. Astfel, considerăm că participarea părții la examinarea cauzei este exclusiv un drept al acestei părți și nicidecum o obligație. Odată ce partea citată corespunzător nu se prezintă la ședința de judecată, la data și ora indicată, partea refuză să facă uz de acest drept, iar prin sancționarea părții lipsă sau, și mai grav, prin aducerea silită a acesteia nu se obține nici un rezultat, căci, până la urmă, partea pe dosar, în mod particular pârâtul, poate fi adus fizic în fața instanței, însă nimeni nu poate să forțeze această persoană să participe activ la proces, fiind astfel doar mimată o aparență a procesului. Ca urmare, se pierde orice sens în prezența fizică a unei părți care nu are interes de a-și realiza *dreptul* la apărare.

Drepturile subiective se deosebesc de obligațiile subiective anume prin posibilitatea de a le exercita sau de a nu le exercita. Acolo unde nu există libertatea alegerii nu pot să existe nici drepturi subiective, acestea fiind înlocuite prin obligații subiective [16, p.224-225].

E.V. Vasikovski scria că inacțiunea părții litigante poate aduce acesteia daune sau poate chiar să ducă la pierderea cauzei. Dar numai din faptul utilității înfăptuirii unei acțiuni sau inacțiuni procedurale nu rezultă obligația juridică de înfăptuire a acesteia [11, p.629].

Aprecierea participării părților la examinarea cauzei ca fiind un drept sau o obligație trebuie totodată făcută și prin prisma principiilor contradictorialității și disponibilității sau, mai bine zis, prin coliziunea dintre aceste două principii.

Prin contradictorialitate se înțelege posibilitatea conferită de lege părților, de a discuta și combate orice element de fapt sau de drept al procesului civil, indiferent dacă acesta a fost invocat de părți sau de instanță din oficiu [4, p.50]. În alți termeni, nici o măsură nu poate fi dispusă de instanță fără a le acorda părților dreptul de a se apăra și a se expune asupra acestei măsuri.

În mod sugestiv, s-a arătat că, „în realitate, principiul contradictorialității este un set de drepturi și obligații, pentru instanță și pentru părți, gândite astfel încât, în desfășurare, să confere dialogului judiciar echilibrul de dorit pentru reușita judecății” [6, p.144].

După cum just menționează A. Tabacu, contradictorialitatea este un principiu care ține de esența procesului civil, nefiind de conceput disponibilitate și drept la apărare, fără contradictorialitate [8, p.5]. Astfel, principiul contradictorialității este acel element component al procesului civil pentru realizarea căruia este

necesară prezența și participarea părților la examinarea cauzei. Totodată, lipsa reclamantului sau a pârâtului de la examinarea cauzei constituie niște incidente procesuale inevitabile, care, însă, nu pot duce la blocarea desfășurării procesului și, ca urmare, la compromiterea actului de justiție.

Continuitatea procesului, chiar și în lipsa uneia dintre părțile la proces devine posibilă datorită contrabalantei sub forma principiului disponibilității.

Astfel, disponibilitatea este unul dintre principiile cele mai specifice procesului civil, determinând „mecanismul și direcția de mișcare a procesului, condiționate de voința și inițiativa participanților la proces” [14, p.54].

Libertatea voinței participanților la proces, precum și autonomia în dispunerea de soarta drepturilor materiale și procedurale sunt singurele capabile să clatine „imperativul” contradictorialității.

Ca urmare, contradicționalitatea dictează obligația prezenței părților la examinarea cauzei și doar disponibilitatea i se poate opune, prin libera manifestare a voinței participantului la proces de a nu se prezenta.

E.V. Vasikovski menționa că principiul disponibilității constituie temelia de neclintit a procesului civil, însă nu pentru că nu poate fi modificat de legiuitor, ci deoarece, chiar dacă ar fi admise astfel de devieri legale, nu ar avea sorți de izbândă, fără voința părții interesate [11, p.368].

Nu trebuie să uităm că uneori lipsa unui participant de la examinarea cauzei poate să fie în sine poziția procesuală a acestuia, iar suspendarea examinării cauzei sau citarea la nesfârșit a participantului lipsă ar duce la prejudicierea părții adverse.

Legiuitorul a prevăzut soluții procesuale pentru astfel de incidente, sub forma scoaterii cererii de pe rolul instanței înaintate de reclamantul absent sau examinarea cauzei în lipsa pârâtului neprezentat la data și ora stabilită. Condiția principală, pentru adoptarea soluțiilor procesuale numite constituind înștiințarea legală despre locul, data și ora ședinței de judecată a tuturor participanților la proces.

Ceea ce legea impune, ca o garanție fundamentală a respectării principiului contradictorialității, este doar citarea părților, nu și apariția acestora în fața instanței de judecată personal sau prin reprezentant [2, p.150]. Din acest punct de vedere, constatăm că principiul contradictorialității nu este prejudiciat dacă pârâtul nu a fost prezent la ședințele judiciare, în condițiile în care procedura de citare a fost îndeplinită corespunzător, fiind totodată comunicate toate actele procedurale, instanța asigurând astfel condițiile necesare discutării și argumentării în contradictoriu a tuturor chestiunilor de fapt și de drept ale cauzei.

Legea de procedură civilă nu obligă pârâtul să se prezinte în fața instanței personal, astfel încât instanța nu are obligația de a lua nici un fel de măsuri pentru a

aduce pârâtul forțat, esențial și relevant sub acest aspect fiind simplul fapt că a asigurat acestuia condițiile înfățișării.

Pornind de la această idee, urmează a fi examinate în paralel două situații:

1. Partea la proces nu se prezintă la ședința de judecată, deoarece nu dorește în mod intenționat și volitiv să participe la examinarea cauzei, cu toate că a fost înștiințată despre locul, data și ora desfășurării ședinței.

2. Partea nu se prezintă la ședința de judecată, deoarece nu a fost înștiințată despre examinarea cauzei cu participarea sa și nu cunoaște despre locul, data și ora desfășurării ședinței.

Observăm că în primul caz neparticiparea părții la examinarea cauzei este expresia voinței acesteia, pe când în cel de-al doilea caz nici nu poate fi vorba despre expresia voinței, o data ce nu există cunoașterea derulării procedurilor și, ca urmare, nici conștientizarea efectelor prezenței sau absenței de la examinarea cauzei.

Astfel, refuzul implicit sau explicit al părții de a se prezenta în ședința de judecată, personal sau printr-un reprezentant, joacă rolul unui contrapod al principiului contradictorialității, iar locul principiului contradictorialității este luat de un alt principiu, cel al disponibilității în drepturi a participanților la proces, care face ca neparticiparea la ședințele judiciare să fie echivalentă unei forme de dispunere de drepturi procesuale.

Ca urmare, refuzul conștient al părții de a participa la examinarea cauzei face inaplicabilă acțiunea principiului contradictorialității, iar partea nu va putea invoca ulterior încălcarea dreptului său la un proces contradictoriu din moment ce posibilitatea examinării contradictorii a pricinii i-a fost asigurată.

Cu totul invers urmează a fi abordată problema lipsei părții care nu a fost înștiințată despre examinarea cauzei cu participarea sa și nu cunoaște despre locul, data și ora desfășurării ședințelor de judecată.

Astfel, revenind la întrebarea înfățișării părților, ca fiind un drept subiectiv sau o obligație subiectivă, considerăm că atât reclamantul cât și pârâtul urmează să decidă în mod liber și individual de a se prezenta la examinarea unei cauze civile sau nu, acesta fiind un drept exclusiv subiectiv al părții la proces, iar orice derogare, care, chiar dacă urmărește interesul suprem al statului, societății, sau părții adverse, nu va avea nici un rezultat și nu va aduce nici o plus valoare procesului în desfășurare prin simpla aducere silită a părții lipsă sau prin sancționarea ei pentru neprezentare.

Referințe bibliografice:

1. Codul de procedură civilă al Republicii Moldova. Nr.225 din 30.05.2003. Republicat în: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr.130-134.

2. Deleanu I. *Tratat de procedură civilă*. Vol. I. București: Wolters Kluwer, 2010. 957 p.
3. Djuvara M. *Teoria generală a dreptului: Enciclopedie juridică*. Drept rațional, izvoare și drept pozitiv. București: All, 1995. 608 p.
4. Hilsenrad A., Stoenescu I. *Procesul civil în R.P.R.* București: Ed. Științifică, 1957. 595 p.
5. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție al Republicii Moldova „Privind aplicarea normelor Codului de procedură civilă la judecarea pricinilor în primă instanță”, nr.24 din 12.12.2005. În: *Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova*, 2006, nr.8, p.9
6. Ionescu S. *Principiile procedurii judiciare în reglementarea actuală și în noile coduri de procedură*. București: Universul Juridic, 2010. 220 p.
7. Moroianu E. *Teoria generală a dreptului, note de curs*. Tg-Jiu, 2003.
8. Tabacu A. *Citarea și comunicarea actelor de procedură civilă*. București: Universul Juridic, 2013. 190 p.
9. Античность. Восточные цивилизации / Отв. ред. Л. Р. Сюкияйнен. Москва: Мысль, 1999. 750 с.
10. Бабаев В.К. *Теория права и государства: В схемах и определениях*: Учеб. пособие Москва: Юрист, 2002. 250 с.
11. Васильковский Е.В. *Курс гражданского процесса*. Т. 1. Москва: Бр. Башмаковы, 1913. 691 с
12. Гражданский процессуальный кодекс Республики Беларусь, 11 января 1999 г. № 238-3; Принят Палатой представителей 10 декабря 1998 г., одобрен Советом Республики 18 декабря 1998 г. http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900238#load_text_none_1_ (vizitat 11.11.2018)
13. Гражданско-Процессуальный Кодекс Эстонии. Принят 19 мая 1993 г. <http://ex-jure.ru/law/news.php?newsid=1001> (vizitat 11.11.2018)
14. *Гражданское процессуальное право: Учебник* / С. А. Алехина, В. В. Блажеев и др.; Под ред. М. С. Шакарян. Москва: Проспект, 2004. 584 с.
15. Иванов О.В. *Права граждан при рассмотрении гражданских дел*. Москва: Юридическая литература, 1970. 128 с.
16. Иоффе О.С. Шаргородский М.Д. *Вопросы теории права*. Москва: Госюриздат, 1961. 380 с.
17. Мельников А.А. Субъективные процессуальные права и обязанности лиц, участвующих в гражданских делах. В: *Проблемы совершенствования Гражданского процессуального кодекса РСФСР*. Свердловск, 1975, с.38-47.
18. Покровский И.А. *История римского права*. СПб.: Летний сад, 1999. 533 с.
19. Румянцев А.М. *О заочном производстве дел гражданских*. Казань: Унив. тип., 1876. 196 с.
20. Шакарян М.С. *Субъекты советского гражданского процессуального права*. Москва, 1970. 214 с.

